

Koltai (Kaufer) Tibor 1998-ban leírt visszaemlékezései

Monoron az országos helyzetnek megfelelően a zsidók között sok volt a kereskedő, az iparos és az értelmiségi. Ez a zsidóság sajátos helyzetéből adódott. Vagyonosok is voltak, elsősorban a nagykereskedők, míg a kereskedők többsége csak szatócs volt, akik kis üzletük jövedelméből éldegéltek kispolgári, de sokszor csak nyárspolgári színvonalon.

A nagyközség lakossága baloldali érzelmű volt, ennek bizonyossága, hogy az 1935-ös országgyűlési választáson Papp Károly kormánypárti jelölttel szemben a liberális Pakots József író-újságíró választották képviselővé, mindezt nyílt szavazással.

A náciizmus németországi uralomra jutása viszonylag rövid idő multával már érezte hatását. Létrejötték különböző fasiszta jellegű, sőt nyíltan fasiszta pártok, például a Böszörményi Zoltán által alapított „kaszáskeresztes” párt, majd a Meskó Zoltán által alapított nyíltan fasiszta párt. Ezek kis taglétszámú, de agresszív fellépésű pártok voltak. Egy programponban mindegyik megegyezett: mind nyíltan zsidóellenes volt. Elvenni a zsidók vagyonát, őket pedig elűldözni az országból.

Sikert ezek a pártocskák csak nagyon szűk körben tudtak elérni, azoknál, akik a zsidó munkaadót azonosították a kapitalistával. Értelmiségi, vagy ahogy mondták, „nadrágos ember” nem igen állt közéjük. Azután valamivel később jöttek a „Nyilaskeresztesek”, Szálasi volt vk. őrnagy pártja, akik azután az 1944. őszi hatalomátvétel után kitombolták magukat, és sok zsidót meggyilkoltak.

1939-ben újból parlamenti választásokat tartottak. Közben törvényes úton elvették a zsidók választójogát, így az országosan 5%-ot kitevő zsidóságnak semmi beleszólása nem lehetett a választások eredményébe. A nyilasok és egyéb fasiszták jelentős számú képviselői helyet szereztek.

Monoron a szélsőjobboldali Matolcsy Tamás orvos lett a képviselő a kormánypárti dr. Rabár Pál közjegyző és a budapesti gyáros Lipták János előtt, aki a Kisgazda párt jelöltje volt.

A zsidók helyzete egyre rosszabb lett. Napirenden voltak a megaláztatások, nyílt zsidózások. A parlament megszavazta az 1939. évi, „A társadalmi és gazdasági rend egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló törvényt, amit azonban mindenki csak „zsidótörvényként” emlegetett és nevezett. Monoron is jelentkezett az antiszemitizmus. Még 1939-ben az egyik vasárnapra virradó nyári éjjelen sorban betörték a zsidó lakások utcára néző ablakait, meg az üzletek kirakatait. Monoron is volt tehát „Kristályéjszaka”. A tettesek soha nem kerültek elő. Egy másik hasonló esemény 1940-ben volt, amikor az egyik péntek esti istentisztelet során kövel bedobták az utcára néző kerek ablakot. A tettes ismeretlen maradt. Valamivel később a templom falára gyalázkodó antiszemita feliratokat festettek, írtak. A tettes ismeretlen maradt ebben az esetben is.

Azok a bizonyos „békés évek” korántsem voltak olyan nagyon békések. Előbb a hamu alatt izzott a parázs, majd egyre inkább lábra kapott, és az uszítás egyre nagyobb és egyre nyíltabb lett. A náciizmusnak egyre többen és többen hódoltak be, egyrészt a német propaganda hatására, másrészt a hazai nyilasok és egyéb szélsőjobboldali személyiségek hatására.

Az úgynevezett „úriemberek” is egyre nagyobb számban csatlakoztak ezekhez a mozgalmakhoz. Így például gróf Festetics Domokos 40 ezer holdas földbirtokos, de a legjelentősebb személy Imrédy Béla volt, hiszen ő pénzügyminiszter, majd miniszterelnök volt. Akkor ütött be nála a baj, amikor kiderült Rassay Károly szabadelvű képviselő parlamenti bizonyítása alapján, hogy az ősei között zsidó is volt – le kellett mondania a miniszterelnökségről, de továbbra is németimádó fasiszta és antiszemita maradt. Ekkor beszéltek azt róla, hogy a nevéből csak a „mór” a valódi, a teljes neve ugyanis „vitéz Dr. Ómoravici Imrédy Béla” volt. A börtönben ülő Szálásiról pedig kiderült, hogy örmény származású, ugyanis „Szalosjan”-ról magyarosított Szálásira.

1939-ben kitört a II. világháború. A háború megindításakor Hitler kijelentette: „ha a világ zsidósága kirobbantja a II. világháborút, a békekötés már nem talál Európában zsidókat”. A háborús beszédét azzal fejezte be, hogy „halál a zsidókra”.

Magyarországon is tovább terjedt a fasizmus, nem csekély mértékben a német győzelmek hatására. Egymás után jöttek a zsidókat korlátozó rendelkezések, a zsidótörvények és a megalázó rendelkezések. A képviselőház óriási többséggel szavazta meg a „törvénytelen törvényeket”, ahogyan ma nevezzük ezeket.

A megalázások egyik formája volt a munkaszolgálat. Az első munkaszolgálat 1940 nyarán kezdődött, ekkor kb. 3 hónapra hívták be a zsidókat. Ekkor saját polgári ruhában teljesítettek szolgálatot, de még megvolt a katonaságnál elért rendfokozatuk, és ennek megfelelően kapták a zsoldot. A tisztek, ha el voltak látva az ún. „emléklappal”, akkor egyenruhában voltak, de paradox módon a kardjuk megvolt ugyan, pisztoly azonban nem volt a táskában, mert a zsidóktól, mint megbízhatatlan személyektől a fegyvertartási engedélyt már korábban bevonták. 1942-ben a zsidókat megfosztották rendfokozatuktól, behívták őket, és az orosz frontra kerültek.

Az 1919-es születésű zsidó fiatalokat 1940-ben behívták munkaszolgálatra, és a tényleges katonaidejüket töltötték, de szó sem volt leszerelésről. Monorról is bevonult két érettségizett fiú, Steinberger József és Grozner Károly, akik karpaszományosként egyenruhát csináltattak maguknak, és a ritka eltávozáskor abban jártak, de szuronyt nem viselhetek hozzá, és az egyenruhát is rövid időn belül leparancsolták róluk.

Monoron egyébként kiegészítő parancsnokság is működött, tehát bevonulási központ volt – a parancsnok, Tomanóczy József 1940-ben még őrnagy, 1943-ban azonban már ezredes volt. A háború után a népbíróság 12 évi szabadságvesztésre ítélte.

Máshol még sokkal vadabb parancsnokok voltak, így pl. Nagykátán Murai (Metzl) ezredes, aki sok munkaszolgálatos halálát okozta. Őt segítőitársaival együtt a Népbíróság halálra ítélte, amit végre is hajtottak. A fronton aztán a keret kiélhette szadista és antiszemita hajlamait, és iszonyatos kegyetlenkedéseket követtek el. Talán elég elolvasni a különben öskeresztény Kossa István „Dunától a Donig” c. könyvét, amely egy büntetőszázad sorsát írja le.

Természetesen Monorról is behívták muszosnak a hadköteles zsidókat. Ők is kikerültek a frontra, nyári ruhában, éheztek, fáztak, szedték az aknákat, és haltak egymás után.

A kikerült csaknem 50 ezer muszos közül kb. 8 ezer tért vissza. Később azonban, a német megszállást követően rájuk is újabb szenvedés, halál várt. A zsidó fiatalság színe-java, a legaktívabb életkorúak maradtak oda. Sokan, mint hadifoglyok veszítették életüket orosz hadifogoly-táborokban.

Közben a hitélet csendesen folyt Monoron. A templom már nagy ünnepeken sem telt meg, hiányoztak a muszosok. 1943 „Jajm-Kippur” napján a rabbink egy csodálatosan szépséges, szívbemarkoló imát mondott értünk, mindnyájunkért. Az imában felsorolta: „német, osztrák, cseh, lengyel, dán, norvég, francia, belga, holland, magyar zsidók és Atyánk, nincs kiút”. Minden szót a nyitott frigyszekrény előtt, így a hívek is állva hallgatták ezt a csodálatos szépségű prédikációt.

Közben az élet törvénye szerint az öregek haltak, de nem volt házasság, és ennek következtében nem volt születés sem. A zsidók létszáma fogyott. De holt volt még ez attól, ami ezután következett, amikor a biológiai tartalék is megsemmisült, amikor Auschwitz olyan iszonyatos rendet vágott a zsidók soraiban...

Érdekes, hogy a rengeteg baj és gond közepette mégis voltak időnként rendezvények az ún. tanácssteremben, amelyek felérték a helyi viszonyoknak megfelelő irodalmi esttel. Voltak előadások, szavalatok, kisebb színdarabok, pl. Herczeg Ferenc Két ember a bányában c. egyfelvonásosa, ill. Grósz Dezső szavalt, előadott prózát. Utána jött a tánc, ropták a csárdást, énekelték a magyar katonanótákat.

A megalázás kiterjedt az ún. „Levente” mozgalomra is. Leventére kötelező volt járni, egészen a tényleges katonai szolgálattig vagy a végleges alkalmatlanságig. Eleinte nem volt ezzel semmi különösebb probléma, de úgy 1941-től kezdve, ha volt valami nemzeti ünnep, ahol minden Levente évfolyamból ún. „dísz-szakaszt” válogattak ki, a zsidó leventéket kihagyták. Ettől kezdve aztán a zsidók összevontan külön voltak leventén, a katonai jellegű kiképzés megszűnt, és mint parancsban kihirdették, a „levente név viselésére nem méltók”, hanem helyette „kiszegítő előképzős ifjú” elnevezést kaptunk, és a foglalkozásokon sárga karszalagot kellett viselnünk.

A hatóságok sem voltak közben tétlenek. Még 1939 elején apám, Kaufer Ármin kapott egy idézést a községházáról, hogy menjen be, és vigye magával az állampolgársági igazolványát. Elhűlve néztünk egymásra, hát ez meg mi? Természetesen az apámnak nem volt állampolgársági igazolványa, de ott volt a dokument, hogy szakaszvezető volt az I. világháborúban, kitüntetése is volt, fizetett OTI-

járulékot, hitközségi adót. Közölték, hogy mindez nem számít, állampolgársági bizonyítvány kell, ezt megelőzően pedig, ami ennek az alapja, illetőségi bizonyítvány kell, hogy ő monori illetőségű. Ha csak ez a baj, hát itt lakom 5 éves korom óta, a testvérem itt helyben állami tisztviselő. Ez mind semmi. Az ügy a KEOKH-nál volt, mert mindaddig, amíg nincs meg az állampolgársági igazolvány, addig külföldiek vagy hontalanok vagyunk. Megindult a hajsza az okiratok után. Nagypám Pozsony megyében Nagymácséd községben született 1885-ben. A határon akkor ment túl, amikor a háborúban vitték. Galántán élt apám egyik unokatestvére, aki mindent megtett az érdekünkben a bizonyítványok beszerzésére, így sikerült végül olyan papírt szereznünk, hogy még II. József idején volt valamilyen zsidó összeírás, és valamelyik őse apámnak abban már szerepelt. Ennek alapján aztán megkaptuk az illetőségi, majd az állampolgársági igazolványt.

De hogy közben mit kellett kiállni, az rettenetes. Szerencsére a helyi rendőrfelügyelő, Revisnyei Reviczky Béla nagyon jóindulatú ember volt: amikor a KEOKH-tól jöttek a felszólítások, végzések, az ügyiratot mindig legalulra tette, és közben üzent, biztatott minket arra, hogy szerezzük már be a dokumentumokat. A folyamat kb. 3 évig tartott. Reviczky felügyelő egyébként is tartott zsidókkal kapcsolatot, így pl. időnként eljárt abba a házba, ahol laktunk, beszélgetni Gellért Sándorékhoz. Közben rajta volt az egyenruha.

Az állampolgársági ügyhöz hozzátartozik, hogy azokat, akik nem tudták igazolni a magyar állampolgárságot, kb. 15 ezer zsidót, kivitték a németek által megszállt Kamenyec-Podolszkba, és a németek ott kivégezték mindet.

Nézzük egy kicsit az újvidéki eseményeket! 1942. januárjában csaknem ezer zsidót végeztek ki a magyar honvédek és a csendőrök, belelőtték őket a jeges Dunába. Az egyetlen bűnük az volt, hogy zsidók voltak. Így semmisült meg Újvidék zsidó lakossága, az ún. „hideg napok” során. No és a munkaszolgálat! Zsidók tízezrei pusztultak el a keret kegyetlen bánásmódja és gyilkosságai következtében. Egyes parancsnokok előre megmondták, hogy ezeket meg kell ölni, mert addig nem mehetünk haza, amíg ezek élnek, aktatáskában akarom hazavinni őket. Vagyis csak a meghaltak névsorával akartak elszámolni.

A zsidótörvények napról-napra nehezebbé tették az életet, zsidó orvos, ügyvéd, színész nem lehetett tagja a kamarának, szinte egymást kergették a rendeletek, amelyek mind-mind azt a célt szolgálták, hogy minél inkább lehetetlenné tegyék a zsidók helyzetét. Milyen igaza volt a lánglelkű főrabbinak, aki már az előbb leírt nagyhatású prédikációja során a zsidók által kiinni rendelt méregpoharakról beszélt: „zsidótörvények méregpohara, megalázások méregpohara, deportálások méregpohara és Atyánk, nincs kiút!” Igen, rabbink már akkor beszélt a deportálásokról és a gázkamrákról, pedig hozzá is csak hírek érkeztek ezekről a szörnyűségekről. „És méregpohár, méregpohár után!”

A Kállay-kormány egymás után hozta a rendelkezéseket, törvényeket, amelyek mind a zsidók ellen irányultak, és az alsóbb hatósági szervek egymást túllihegve igyekeztek minél tökéletesebben eleget tenni a rendelkezéseknek. Csak nagyon kevés emberséges tisztviselő akadt, aki igyekezett a rendelkezések végrehajtásának élet tompítani, a túlnyomó többség azonban szíves-örömmel tett eleget a rendelkezéseknek. Hálás emlékezet azoknak, akik emberek maradtak az emberségben, és segítettek, enyhítették a kínokat és bajokat.

1944. március 19-én Magyarországot megszállták a német csapatok. Bejöttek a németek Monorra is. A Deák F. u. 1. sz. alatt két család lakott. Gellért Sándor feleségével és 20 éves Tibor fiával és mi, azaz Kaufer Ármán feleségével és 21 éves Tibor fiával. Most én, Koltai (Kaufer) Tibor emlékszem vissza az akkor történtekekre.

Reggel tudtuk meg a hírt, egymás között beszélünk róla, és megpróbáltuk kikövetkeztetni, hogy majd mi fog következni. Délután jöttek a német katonák, szállást kerestek, látták az ajtófélfán a „mezuzát”, ami dokumentálta, hogy a lakást zsidók lakják. Nem csináltak balhét, beszélgettek, nevetgéltek, majd miután Gellértné behozott nekik egy tál aznapi süteményt, határozottan jó étvággal elfogyasztották. Közben Gellértné ékes magyarsággal „mondta a magáét”. Falatozás után a németek eltávoztak. Több zsidó házba is bementek, de mindenhol elmentek, és atrocitás nem történt. Ez valahogy egy kicsit megnyugtatólag hatott. Persze ki tudta akkor még, hogy mi van hátra, mi fog bekövetkezni rövid idő múlva...

Én annak idején nagyon jó helyen dolgoztam, kifutófiú voltam Pesten, a Párizs u. 1. sz. házban, egyszerre három textil-nagykereskedőnél. Jó dolgom volt ezen a helyen, kaptam heti 80 pengőt. Nagyon reméltem, hogy a háború végéig majd csak kihúzom magam ezen a helyen. Hát ebből aztán nem lett semmi.

A németek bevonulását követően rövid időn belül már megjelentek a különböző újabb és egyre drasztikusabb, ún. zsidó-rendeletek, így például a sárga csillag kötelező viselése. Én különben továbbra is bejártam Monorról a munkahelyemre, problémamentesen. A csillagot természetesen felvarrtam, és úgy utaztam. Be kellett mennem a csendőrsre, és ott adtak igazolást, hogy dolgozni járok Pestre, így tehát jogosan utazom.

Április 3-án megvolt Budapest ellen az első légitámadás, utána nagy tumultus volt a Nyugati Pályaudvaron, rengetegen utaztak vidékre a bombatámadásoktól való félelmükben. Engem pedig várt otthon a behívó parancs, amely szerint polgári ruhában 3 napra való hideg élelemmel ellátva április 17-én be kellett vonulnom Jászberénybe, az ottani laktanyába. Évfolyamtársam, Hönig Laci szintén megkapta a behívóját. Április 17-én reggel vonatra szálltunk, és elindultunk, hátizsákkal, sárga csillagosan. A kocsiperonján utaztunk, mert bent nem volt hely, és nem is nagyon akaródzott bemenni, mert nem tudtuk, milyen lesz a fogadtatás. A peronon megszólított bennünket egy velünk egykorú fiatalember, hogy „hová lesz az utazás, vitéz urak?” – a hangja csupán érdeklődés-kicsengésű volt. Persze azért nem nagyon éreztük magunkat „vitéz úrnak”. Már Jászberény felé utaztunk, kevesen voltunk a kupében, ott volt egy középkorú jólöltözött úr is, majd egy behemót nagy és fiatal vasutas szállt fel, meglehetősen ittas állapotban és belénk kötött. Az említett úr leintette, hogy „hagyjon békét azoknak az embereknek, ők nem szóltak magához, és megvan azoknak éppen eléggé a maguk baja”. A vasutas aztán elhallgatott. Amikor leszálltunk, megvártuk, amíg a vonat elhalad előttünk, és némán fejet hajtottunk a védelmünkre kelt úrnak, persze már előbb, a leszállásnál is megköszöntük emberségét.

Jászberényben a laktanya-parancsnok Zentai István ezredes volt. Hatalmas, 2 méter magas ember volt, olyan hanggal, amely, ha elkezdett ordítani, hihetetlenül messze elhallatszott. A háború után a népbíróóság 15 évre „értékelté” tevékenységét.

Jászberényben megalakult a századunk, 101/97 számmal, és irány Pusztamizse. Itt a földbirtokosnál, bizonyos Andreidesz úr birtokán kaptunk elhelyezést, magtárak padlásán, stb. A századparancsnok Végh István tartalékos főhadnagy volt, I. világháborús katona. Rendes ember volt, nem volt egymással problémánk.

Úgy kb. 1 hónap múlva bevagonírozás, és Vácon állt meg velünk a vonat. Iskolába kerültünk, ott voltunk elszállásolva, valami repülőtér-féle épült ott, oda jártunk dolgozni. Egyébként nekem a munka nem jelentett semmiféle megerőltetést, hozzá voltam szokva, hiszen 1941-től 1943 végéig kifejezetten nehéz fizikai munkát végeztem, betonárut gyártottunk a Polacsek-telepen, heti 60 óra volt a munkaidő. Amikor Vácra érteztünk, akkor vagonírozták be a gettóban élőket. Rettenetesen elszomorodva néztük, ahogy az öregeket, kisgyerekeket, nőket hajtották a csendőrök az utcán végig.

Vácon sem maradtunk sokáig, ismét bevagonírozás, és irány keletre. Azt hittük, hogy a frontra visznek bennünket, ami akkor már igazán nem volt messze a határtól. De nem, megálltunk, és kiszállítottak a Kárpátok túloldalán, egy Vorochta nevű településen. Egy hónapig voltunk ott, és az egy hónap alatt két alkalommal láttunk napot, mivel rendületlenül esett az eső. Nagyon nehéz volt a munka, lőszert kellett rakodnunk vagonokba be és onnan ki, a koszt nagyon gyenge volt és kevés.

Így aztán örültünk, ha az oroszok megnyomták a frontot, újból bevagonírozás, és visszajöttünk magyar földre, egy Visóvölgy nevű faluba, ahol a Visó belefolyt a Tiszába. Tízen voltunk közeli jóbarátok, és egy Pancsek bácsi nevű ember házának egyik szobájába szállásoltak be. Persze a földön aludtunk. Pancsek bácsi valamit tudott magyarul, de a családja csak a ruszin nyelvet beszélte. Nem volt egymással semmi bajunk. Ami a munkát illeti, megfogtuk az Isten lábát, ugyanis az ELLO-hoz kerültünk, élelmiszert, cigarettát rakodtunk, vagoníroztunk. Az pedig tudvalevő, hogy „nyomtató lónak nem lehet bekötni a száját”. A kincstári kajánk nem volt valami nagyszerű, de mi aztán szereztünk sajtot, szalámit, zsírt, cigarettát, egyszóval mindent, amit kellett.

A front megint közeledett. Október 14-én menetszázad, és indulás Mármaroszigetre. A következő nap volt a hírhedt kiugrási kísérlet és a nyilas hatalomátvétel napja. Nagy volt az öröm a Horthy-proklamáció hallatára, én voltam, aki mondta, hogy itt vannak a németek meg a nyilasok, nem fogják ezt hagyni. A többiek nem akarták hinni, sajnos nekem lett igazam. Másnap pakoltuk a hadianyagot, de csak egy kis része került elszállításra, a többit tönkre kellett tenni. A raktár zsinagóga volt, ott kellett szétfolytatni a bort, a lisztet, az ecetet... Nézni is borzasztó volt, nemhogy végrehajtani.

Újból fel a vonatra, így jutottunk el Losoncra, ahol kivagoníroztunk. Ott is raktárakban dolgoztunk. December közepén ismét utaztunk, útközben nem volt koszt, sem főtt, sem száraz étel. December 24-én éjjel állt meg a szerelvény velünk, és kiszálltunk. A település neve Kópháza, és mint megtudtuk, 5 km távolságra van Soprontól. Karácsony este volt, betelerlek harmincunkat az egyik házhoz tartozó deszkapajtába, és a parancs: senki nem mehet sehová, agyonlövés terhe mellett. Közben a megszokott keretünket leváltották, és körös-körül csak egyenruhás fegyveres nyilasokat, német katonákat és todtista egyenruhásokat láttunk. Másnap reggel, Karácsony 1. napján korán ébresztő, sorakozó teljes menetfelszereléssel. Kivittek minket egy nagy, szabad térre, vagyis a vásártérre, és ott jött a parancs, hogy mindenkinek le kell adnia a nála levő pénzt, ékszert, órát, kést és borotvát.

Mi otthon szegények voltunk, apám is, én is segédmunkásként dolgoztunk, vegetáltunk napról-napra. Valami kevés aranyunk mégis volt. Így megvolt anyám jegygyűrűje, apámnak volt még a boldog békeidőkből egy kb. 15 gr-os arany óralánca, egyik elhalt nagybátyám után kaptam én is egy arany óraláncot, meg egy aranygyűrűt. Mindezeket bevonulás előtt mostohaanyám bevarrta a nadrágom korcába, hogy majd a lehetőségek szerint járjak el. Hát most itt volt a nagy játszma. Megmondták, hogy ha valakinél találnak le nem adott ékszert, azt azonnal agyonlövik. Mit tegyek? Azt találtam ki, hogy a fagyott földbe a bakancsom sarkával kapartam egy kis gödröt, abba beleraktam az ékszereket, betemettem földdel, és rátettem a hátizsákom. Egy német todtista járta végig a sorokat, hozzám érve mutatta, hogy vegyem el a hátizsákom. Megrettentem. Csak a vak nem látta, hogy ott egy kis friss túrás van. A német belerúgott, és rögtön „kiborult a bili”: hideg volt, de éreztem, ahogy a hátamon folyik az izzadság – engem most itt agyonlőnek. A német felvette az arany holmikat, egyenként megnézte azokat, majd ledobta mellém a földre, és továbbment. Hát volt ilyen német is. Fogalmam sincs, hogy ezt miért tette. Nem vett el magának semmit sem. Magamhoz vettem az aranyakat, és visszamehettünk a pajtába. Nagyon félttem, és megkértem egy Freid nevű bajtársat, hogy csencselje el. Kaptam érte kenyeret, kolbászt, szalonnát. Eltartott pótlásként pár napig.

Még Kópházára való érkezésünk előtt megkaptam életem legnagyobb verését. Szerelvényünk megállt Pozsony előtt egy Ratisdorf nevű falu határában. Éhesek voltunk, ahogy muszos nyelven akkor mondták, „dühöngött a flamó”. Pár bajtársammal elindultunk a közeli falu házaihoz, és cseretárgyként zsákokat vittünk magunkkal, ami a falusiak körében mindég kelendő cikk. Az igazság az, hogy a szerelvényt tilos volt elhagyni, no de az éhség nagy úr. Visszafelé jöttünk már, a szerelvény egyik kerete, egy tábori csendőr, odarendelt magához minket. Öten voltunk cserealanyok. A csendőr sorbaállított bennünket, körülnézett, felvett a földről egy ujjnyi vastag botot, és mondta „no, tartsa a kezét”. A nyitott tenyerembe teljes erejéből beleütött ötöt-ötöt. Csak az első ütés fájdalmát éreztem, mert azonnal elzsibbadt a tenyerem. A kezeim pillanatok alatt megdagadtak, semmit nem tudtam fogni, a többiek húztak fel a vagonba. Ötünk közül az utolsó, egy mátészalkai fiú megúsza, mert az ütés előtt sírvafakadt, és a csendőr megkegyelmezett neki. Napokig nem tudtam fogni semmit, borogatni sem volt lehetőségem, a testi szükséglet elvégzése volt talán a legnagyobb tortúra. Segítség nélkül nem ment, a halálom napjáig nem fogom elfelejteni.

Tovább folytatva, Kópházán harmincan voltunk egy deszkapajtában, nem gondoltunk arra, hogy vajon egyáltalán ki lehet-e bírni egy egész telet ilyen körülmények között. Hát nem mindnyájan bírtuk ki, az bizonyos. Voltak halottaink itt is, de mi volt ez a létszám a későbbiekhez viszonyítva...

Itt meghalt Havas Imre „Csöpi”, egy igen erős fiú. Elfagytak a lábai, és szegény valósággal elrohadt. Meghalt Frielandaer bácsi, egy 62 éves, miskolci vízvezeték-szerelő mester, alacsony, gyenge fizikumú ember, akit a német munkavezetőnk egy nap rettenetesen megvert, mert nem volt a végzett munkájával megelégedve. A verés utáni második napon szegény öreg meghalt.

A munkahelyünk egyébként pár km-re volt a szállásunktól, ahová reggelenként kihajtottak bennünket, és ott erődítési munkálatokat végeztünk, német és nyilas felügyelet mellett. Mi egy fa-föld kiserődöt építettünk: ezek voltak az ún. 1 óra 1 perces erődök – azért kapták ezt a nevet, mert ha az oroszok meglátták, akkor megálltak, 1 órán át röhögtek rajta, majd 1 perc alatt elfoglalták.

Nekem nem volt kesztyűm: amikor meghalt Breiner Sándor nevű bajtársunk, az ő kesztyűjét örököltem. Kenyér és „Hitler-szalonna” azaz marmoládé volt a reggeli, az esti bevonulás után volt a főtt étel, vagyis egy levesnek becézett híg lötyty, kenyér és semmi más. Rohamosan soványodtunk és gyengültünk. Annak örültünk, ha egy ló megdöglött, mert akkor tudtuk, hogy valami hús is jut a levesbe. Este lefekvés a pajtában, egy pokróc volt a takaróm, no meg a télikabátom, amelyet ugyancsak egy halott után kaptam. A halottak ruhája mindég szétosztásra került a rászorulók között. Esténként a lábam annyira hideg volt, hogy nem tudtam elaludni, csak akkor, ha addig dörzsöltem, míg éreztem, hogy kezd bemelegedni. Ennek ellenére a két lábamon a nagyujj megfagyott, folyt belőle a genny. Ezzel a lábbal kellett gyalogolnom és munkát végezmem.

Február végén elhajtottak minket Nagycenkre, ahol egy német kórházvonal állomásozott, a vonatba beteltek minket, és kezdetét vette a fertőtlenítés. Levetköztünk meztelenre, be a jó meleg fürdőbe, a ruhánkat pedig elvitték a gőzbe fertőtleníteni. Sok tetű elpusztult, az igaz, de maradtak szívós példányok, amelyek túléltek a forró gőzben való kezelést. Szerencsétlenségemre a ruhám zsebében hagytam a bőr levéltárcámot, amely így szinte teljesen átázott. A forró gőz hatására a levéltárcám foszlányokra szakadt, a benne lévő irataim, fényképek mind szétáztak. Ezek pótolhatatlanok voltak számomra, teljesen el voltam keseredve. A meleg fürdő még jobban felbolygatta gennyes ujjaimat, így mindjárt éreztem, hogy rosszabbodott a helyzet. Csak lassan, sántítva tudtam visszafelé menni, ráadásul a sorban utolsónak. Mögöttem egy ukrán jött, aki felügyelői minőségben „tevékenykedett”, kezében egy mogyorófa pálcával. Ez az ukrán egész úton a lábam szárát verte a pálcával. Tekintve, hogy több, mint 10 km hosszúságú útról volt szó, el lehet képzelni, hogy nézett ki a lábam szára, mire visszavergődtem a körletbe, Kópházára.

Pár szó ezekről az ukránokról. Ezek szovjetellenes érzelmű fiatal emberek voltak, akik a németek oldalára álltak, és a német hadsereghez csatlakozva tevékenykedtek. Közös volt bennük, hogy egyöntetűen és nagyon gyűlöltek a zsidókat. Fegyverük nem volt, bot volt a hatalmi jelvényük, egyenruhájuk sem volt. Mind igyekeztek a németek kedvében járni. Mi „pan”-nek, vagyis úrnak szólítottuk őket. A németek sem tekintették őket embernek, a legalantasabb feladatokat bízták rájuk. Január végén az egyik este borzalmas hóvihár támadt, este 10-kor riadó volt, és mentünk az országúton keletkezett hófúvásokat eltakarítani. Ez aztán ítéletidő volt a javából. A hótorlaszok 2-3 méter magasan álltak, és munka közben változatlanul tombolt a vihar. Egyik helyről eltakarítottuk, és vitte a másik helyre. Végül is sikerrel birkóztunk meg a hóval, az országút mindkét oldalán magas torlaszokat építettünk. Ez alkalommal sem a németek, sem a nyilasok nem jöttek ki, csak a nyomorult ukránok voltak a felügyelők. Reggel vonultunk be a munkáról, akkorra a pajtában halva találtuk Breiner Sándor bajtársunkat – az ő kesztyűjét örököltem meg. Ezeknek az ukránoknak a háború utáni sorsa egy pillanatig sem volt kétséges. Azt kapták, ami a hazaárulóknak kijár.

Fizikai állapotom többször rosszabbodott. Néha előfordult, hogy pár napra a barakkban fekvé maradtam, nem vonultam ki munkára. Ehhez persze orvosi engedély kellett. A sors úgy hozta, hogy Kópházára került Dr. Szűcs (Schwarcz) Miklós is Monorról, akit jól ismerek, hiszen Polacsek-rokon volt, mivel elvette feleségül Steinberger Katát, így lett monori lakos. Orvosi, helyesebben fogorvosi diplomáját a numerus clausus következtében Rómában szerezte meg, az ottani egyetemen. Vörös keresztet karszalagot viselt, és valamelyes előnyt élvezett, mint általában az orvosok, hiszen orvosra még a nyilasoknak is szükségük volt. Schwarcz doktor többször is segített rajtam, olyan módon is, hogy külön csajka ételt szerzett nekem a konyháról, ami azokban az időkben rendkívül sokat számított, hiszen a több étel az életet jelenthette. Mindég hálával gondolok vissza Miklósról ezért a segítségéért. Amikor feküdtem, felkeresett, és óva intett attól, hogy továbbra is csak feküdjek: még ha beteg is vagyok, akkor is menjek ki dolgozni. Megértettem, hogy miért mondja, a fekvés következtében sok beteg annyira legyengült, hogy rövid időn belül meghalt. Tudtam, hogy miről van szó, életben akartam maradni, ezért erőt vettem magamon. Csapatunk parancsnoka valahogy nem volt megelégedve munkámmal vagy a kinézetemmel, a muszos parti főnökünk szólt, vigyázz, ez kispécizett

magának, és azt mondta, hogy ha így dolgozol csak, akkor agyon fog löni. Ezt bizony komolyan kellett venni, mivel neki nem kellett elszámolni a zsidókkal.

Elmúlt a tél, a tiszta kék égen feltűntek a szövetséges repülő, amint mentek bombázni. A nagy bombázók szép rendben haladtak, a fűrge vadászok meg körülöttük cikáztak. Később hallottuk a bombázásokat, az okosok szerint Bécsújhelyet bombázták. A front pedig egyre jobban közeledett. A németek dunántúli offenzívája márciusban bedöglött, és újból jött a visszavonulás. A nyilasok meg azt mondták, hogy ha az oroszok Győrben lehetnek, akkor ők miért ne ihatnának Kópházán. A háború zaja azonban még nem ért el hozzánk, pedig úgy reménykedtünk, hogy egy reggelen arra ébredünk, hogy nincsenek németek, nyilasok és ukránok, csak szovjet egyenruhákat fogunk látni. Ebből persze nem lett semmi, és ha tudtuk volna, hogy mi vár még ránk...

Március 24-én délután nagy sürgölődés támadt, és jött a parancs, hogy mindenki készítse el felszerelését. Ebből tudtuk, hogy „pasli” lesz, megyünk, de hogy hová, azt senki sem tudta. Abban mindnyájan biztosak voltunk, hogy nem a szovjet csapatok fogadására visznek minket. Avval mindenki tisztában volt, hogy még egy telet nem tarthat el a háború. Nyilvánvaló volt, hogy a német hadsereg haldoklik, de még mindég úgy tettek, mintha küszöbön állna a győzelem. Este sorakozó teljes menetfelszereléssel, és a sötétben indulás. Nem tudtuk, hogy merre, de éjjel az utunk a Fertő-tó mellett haladt. Akkor jöttem rá, hogy éjjel menet közben is lehet aludni. A hosszú menetelés még egy jól táplált embert is nagyon igénybe vett volna, nemhogy bennünket. Indulás előtt kaptunk kenyeret és „Hitler-szalonnát” – nos, ennek gyorsan vége lett, befaltam.

Aztán következett Loreto. Ez egy falu neve volt, és szépen, dallamosan hangzik, mondhatni olaszosan. De ami itt történt, az egyenlő volt a rettenettel. Már úgy este 10 óra felé járt az idő, amikor a falu határához értünk. A németek akkoriban úgy jártak el, hogy a faluba vezető útbejáratokat mindenhol megerősítették, ezzel akarván feltartóztatni a szovjeteket. Csak annyi helyet hagytak, hogy azon egy tank vagy teherautó átférjen, a szélesebb részeket elrekesztették. Itt is ez volt a helyzet. Ahogy meneteltünk a falu felé, amelynek a neve akkor még nem volt számomra ismert, időnként lövéseket hallottunk, majd közvetlenül a falu bejárata előtt az út homokossá vált. Azt vettem észre, hogy az előttem menetelők mindnyájan futnak. Ez a süppedő homokban egyáltalán nem volt könnyű és kellemes, mégis mindenki így tett. Pár másodperc múlva világossá vált előttem, hogy miért. Az út két oldalán álltak a németek, puskatussal és dorongokkal ütötték-verték a zsidókat, akik az életösztöntől hajtva futottak, hogy elkerüljék az ütéseket. Ezek egyáltalán nem holmi verési célzattal történtek, hanem halálhozóak voltak. Aki megkapta az ütest, általában a fejére, az ott is maradt. Ha volt még benne élet, akkor megkapta a „kegyelem”-lövést. Ezek voltak azok a lövések, amelyeket a faluhoz közeledve hallottunk.

Nekem szerencsém volt: amikor láttam, hogy egy hatalmas termetű német emeli a kezében lévő dorongot, hirtelen felgyorsítottam a futásomat és így túljutottam a dorongütés hatáskörén. Közben oldalt már ásták a sírokat az erre a célra kiválasztott zsidók. Nem tudom, hogy hány zsidót vertek itt agyon, és lőttek le a „kultúrember” németek. A századból emlékszem a velem egykorú Ferenczi Móra, egy kárpátaljai melós fiúra, akit szétvert koponyával, kiloccsant agyvelővel láttam az út mellett feküdni.

Bent a faluban megállt a menet. Senki nem szólt egy szót sem, az emberek lihegtek a futástól, és némák voltak az átélt borzalmaktól. Eddig még ilyenben nem volt részünk. Közel hozzám állt egy másik csoporthoz tartozó fiú, akit nem ismertem. Suttogva megszólalt, és az előtte állóhoz beszélt, „jaj, Laci bácsi, vécéznem kell”. A válasz is suttogva jött, „nem mehetsz félre, tedd a nadrágba.” A fiú szót fogadott. Inkább az összerondított nadrág, mint a halál. Akkor még nem ismertem Radnóti költészetét, de azt hiszem, ideillenek a sorai a Razglednicákából: „A század búzós nagy csomóban áll, fölöttünk fú a förtelmes halál”. Hát ez történt Loretoiban.

És mentünk tovább. Éjszakai szállásunk egy nyíltszíni bánya volt. A pusztára feküdtünk le, de ez nem számított. Reggel ébredés után mosdásra, reggelizésre nem volt gond, víz és élelem hiánya miatt. Egy kicsit mozogtam állva, hogy dermedtségem valahogy elmúljon, amikor meglátom a felém tartó „Dömét”. Az igazi neve Gellért Tibor volt, és ő volt az én legjobb barátom. Egy évvel volt fiatalabb nálam, és testi-lelki jóbarátok voltunk. A Popper-nyomdában dolgozott, mint gépmester. Szüleinek

egy kis óra-ékszer üzletük volt Monoron. A találkozás úgy jött létre, hogy Döme reggel arra ébredt, hogy mellette Dr. Schwarcz (Szűcs) Miklós fekszik. Barátom Miklóstól érdeklődött, hogy vajon én hol lehetek. Mire Miklós elmondta, hogy a kópházi csoportban. Döme így indult keresésemre, és talált rám. Mint kiderült, ő Fertőrákoson volt deportálva, és szerencséje volt, mivel a pajta gazdája befogadta őt mindenesnek, és ellátta ennivalóval. Így ő nem éhezett, ami meg is látszott rajta. Ruházata is viszonylag rendben volt.

Barátom elintézte az ő Vadnai nevű jupojánál, hogy átmehettem az ő századukba, így aztán együtt maradtunk. Vadnai juporól hazudnék, ha azt állítanám, hogy valami kitörő örömmel fogadott, mert ő maga a körülményekhez képest ápoltság volt. Vele együtt volt fia és sógora is. Egyébként kispestiek voltak.

Pár szót szeretnék mondani a juporól is. Ez tulajdonképpen a judenpolizei szó rövidítése volt, a németek rendelték el a felállítását. Afféle segítség volt a németek részére, hogy kordában tartásuk a zsidókat: a rendelkezéseiket a jupok továbbították a többi zsidó felé. Bérük a dupla adag étel volt. Volt még főjupo is, ez egy Farkas nevű volt, aki kiszolgált a németeket.

Sajnáltam otthagyni a századomat, de a Dömével való együttlét mindennél fontosabb volt számomra. Sorsunk tovább úgy alakult, hogy a legközelebbi állomáson vonatra szálltunk, nem marhavagonokba, hanem rendes személykocsiba. Bécsen keresztül haladt a vonatunk, láttuk a Prátert, benne az óriáskereket. Aztán egyszerre csak megállt a vonat, kiszállítottak bennünket, és sorakozó után indulás. A vasútállomás neve Mauthausen volt. Akkor még ismeretlen név valamennyiünk számára, de rövidesen nagyon is ismertté vált. Sorakozó után megindultunk, és több km-es hegymenet után egy táborhoz értünk, ahová beteltek bennünket. Az elosztás során egy hatalmas sátorba kerültünk, ahol szalmára kellett letelepednünk. Ültünk a szalmán, és vártuk, hogy mi lesz. Mindenekelőtt a kaja izgatott mindenkit. Rövidesen megkaptuk rá a választ. A napi kenyéradag 8 dkg volt. Persze nem valami normális kenyérről volt szó, hanem korpa és makkörlemény keverékéről, de ez is nagy kincs volt, csak lett volna belőle elég. A reggeli valami fekete lötyty volt, ami az Isten tudja, hogy miből készült. Főtt ételt estefelé kaptunk, egy ún. badellában hozták ki a kaját, ami valami sűrűbb levesféle volt. Ez a badella hű másolata volt a most használatos szemetes kukának. A badella-vivők dupla adagot kaptak, és lehetőségük volt a maradék kikotrására és elfogyasztására is. Nagy dolog volt ez akkor.

Közben nőtt a halottak száma. Az éhezés meg a kiütéses tifusz sorban szedte áldozatait. A halálözönöket, amíg csak lehetett, nem jelentettük felfelé, mert így a halottak fejadagját is megkaptuk. Így kaptam egy nagyon távoli rokontól, Weisz Ottó budapesti fiútól egy zakót, mert az enyém tisztára rongy volt. Nos, ennek a zakónak a zsebében nagy kincsre leltem. A zsebpiszok sóval volt keveredve. Nos, ameddig tellett, evvel a zsebpiszok sóval megszórtam a napi kenyéradagomat. És ez valami nagyszerű volt. A másik kincs, amit a zakóban találtam, egy Balaton cigaretta volt. Megelőzően erős dohányos voltam, „hát ha nincs, akkor nincs” felkiáltással vettem tudomásul a cigaretta nemlétét. Kimentem a sátor elé, és már nem tudom, hogyan, de rágyújtottam a cigire. Pár szívás után egy idősebb deportált jött oda hozzám, és elkérte a cigit – minden további nélkül odaadtam neki. Rámnézett, és azt mondta „jaj, Istenem, ez egy Balaton cigi, otthoni íz”. A cigaretta-hiány sok embernek borzasztó tortúrát jelentett. Voltak, akik ennivalójukat képesek voltak elcserélni egy cigarettáért, azután emiatt éhenhaltak.

Ha bárki is azt hitte, hogy Mauthausennél már nem lehet rosszabb, hát az bizony tévedett. Április 17-én reggel sorakozó, kiosztottak fejenként fél kg kenyeret és indulás. A szegényes ellátással kapcsolatban egy német őrmester megjegyezte, hogy „majd Molotov ad nektek több ennivalót”. Egyébként Mauthausenben együtt voltam Hőnig Lacival, akivel egy évvel ezelőtt együtt vonultunk be Jászberényben. Nem együtt voltunk a menetben, ő visszamaradt, megegyeztünk abban, hogyha bármelyikünk is hazamegy, megmondja a hozzátartozóknak, hogy április 17-én váltunk el egymástól. Hőnig Laci egyébként Mauthausenben elmesélte, hogy ők min mentek keresztül. Nekik is megvolt a Loretojuk, talán még súlyosabb kiadásban. Az ő menetüket úgy hívták, hogy eisenerzi halálmenet. Ők ugyanis az Eisenerzi-Alpokon át jöttek, és amikor az egyik hágón ment keresztül a több ezer zsidóból álló menet, az SS-ek főnről, tehát a hágó tetejéről lövöldöztek közéjük. Különösen egy félkarú SS

„tündökölt” az öldöklésben. Neki az egyik társa töltötte a géppisztolyt, és rendre nyújtotta át, ő pedig csak lőtt és lőtt. Több százan estek áldozatul ennek a kitervelt gyilkosság-sorozatnak.

Mi tehát április 17-én útnak indultunk. Gellért Tibi is jött velem, és később is együtt maradtunk. Már sejtettük az út elején, hogy itt valami szörnyű dolgok következnek: ahogy kiléptünk a tábor kapuján, már megszólaltak a fegyverek. Jobbról is, balról is halottak szegélyezték az utat, különösen így volt ez a Duna-hídon való átkelésnél. Itt halt meg a Major-ikerpár is. Az egyiket lelőtték, az ikertestvére rárogyott, és ő is megkapta a halálos lövést.

Mentünk egész nap. A sor legelején a nők mentek, mert már Kópházán és a többi falvakban is ott voltak a Budapestről odáig hajtott nők, akik aztán elkerültek Mauthausenbe is. Közben dörögtek a fegyverek. Nagyon sok deportáltat agyonlőttek. Különösen egy fiatal, kb. 20 éves német katona van előttem, aki nyilván a Hitler Jugend neveltje volt, és valamiféle emberbaráti cselekedetnek tekinthette a zsidók irtását, mert igen szorgalmas volt. Kipécézte előre áldozatát, a mellettük menő kettőre rámutatott, azoknak karon kellett ragadniuk a kiszemelt áldozatot, félrevonni az árok partjára, ahol nyomban megszólalt a gyilkos fegyvere. Más németek is lőttek agyon zsidókat, de ez a fiatal túltett mindnyájukon. A déli pihenő során a menet parancsnoka, egy Wehrmacht-hadnagy magához rendelte a fiatal gyilkost, és nagyon kiabált vele. Nem értettük a szöveget, mert messze is voltak tőlünk. Úgy látszik, a parancsnok megsokallhatta a gyilkosságokat, és letolta a tettet. Utána mintha kevesebb lett volna a gyilkosságok száma, de azért így is szép számmal lődözték agyon a zsidókat. A rettenetes éhség miatt sokan kiléptek a sorból, és az éppen virágzó repcéhez mentek, hogy abból tépjenek, és megegyék. Minden esetben halál volt az ára ennek a kísérletnek. Láttam olyan halottat is, aki a kezében szorongatta az éppen letépett repcét, de a feje már ketté volt válva. Kísérőink között voltak bécsi tűzoltók is, sőt néhányan beszéltek magyarul is. Ezek jámbor módra viselkedtek, legfeljebb ha kiabáltak néha.

Még egy emlék. Utunk egy falun vezetett keresztül. A határból egy paraszt hajtotta a lovát, a kocsi pedig tele volt rakva marharézával. Ahogy elmentünk a kocsi mellett, aki csak hozzáférhetett, mindenki elemelt egy-két marharépat, és azon nyomban elkezdte enni a sáros, mocskos répat. A paraszt arca most is előttem van, szó nélkül, megdöbbenve nézte, és tűrte, hogy az éhező zsidók kifosszák a kocsit. Közben nem szólt egy szót sem, csak nézte némán a fosztogatókat.

A következő napon folytatódott tovább a menet, és aznap kaptunk végre ennivalót, kenyeret és Hitler-szalonnát. Töltük magunkba az ételt, mert itt tényleg igaz volt a mondás, hogy az a mienk, amit megeszünk. Aztán végre megérkeztünk Gunskirchenbe, a falun kívül volt egy fenyveserdő, ott volt a barakk-tábor, oda vonultunk be. Itt már volt egy csoport zsidó, elsősorban lengyelek, és jöttünk mi albrétbe. A németek ütöttek-rúgtak válogatás nélkül mindenkit, hogy foglalják már el a helyüket. A hely az úgy volt, hogy mindenki ráült a cuccára, hátizsákra vagy más egyébre, és így ültünk naphosszat, várva az ételosztást. A kosztot itt is a 8 dkg kenyérnek nevezett valami és a badellás lötyty jelentette. De csak legalább ebből lett volna elegendő. De nem volt. Éreztem, ahogyan az eröm napról-napra egyre jobban fogy.

Időnként kihajtottak bennünket temetni. Mert halott aztán rengeteg volt. Már az idevezető utunkon az 5 ezer zsidóból kb. 400-at agyonlőttek, a fiatal gyilkos és társai. Tömegsír volt ásva, négyen fogtunk meg egy halottat a végtagjainál fogva, és úgy húztuk-vonszoltuk a sírhoz. Egy ilyen halott, aki lényegében éhenhalt, nem lehetett több 35-40 kg-nál, de négyen is alig bírtuk vinni ezeket a szerencsétleneket. Ebben a táborban két hetet töltöttünk – az 1600 ember befogadására alkalmas táborba kb. 10 ezer ember volt bezsúfolva. Igaz ugyan, hogy a létszám napról-napra fogyott.

1945. május 4-én délután körülbelül fél 6-kor fegyverropogást hallottunk, láttuk a németeket izgatottan, kétségbeesve szaladgálni, majd feltűntek az amerikaiak. Kevesen jöttek csak be, de semmi ellenállásba nem ütköztek. Az előbb még oly kegyetlen náci hóhérok egyből megszélidültek, és fegyver nélkül maradtak.

Megindult a roham az élelem után. Mindenkit csak az érdekelt. Enni, enni és enni. Nem volt hirtelen más célja és értelme az életnek, csak az evés. Mocskosságunk egyébként hihetetlen volt, elsősorban tele voltunk tetűvel. Víz, innivaló sem volt elegendő, ki gondolt itt mosakodásra. Mellettem sietett el valaki, kezében egy nyitott műméz konzervvel, én belenyúltam egész kezemmel a konzervdobozba, kihúztam a kezemet és elkezdtem nyalni azt a vacak német műmézet, és valami csodálatosnak tűnt az

íze. Közben láttam, hogy a kezem véres, amikor belenyúltam a konzervdobozba, felsértette a kezem, de nem érdekelt a vérem, ettem a mézet a véremmel együtt.

Másnap Dömével és néhány haverral elindultunk a közeli Wels városba. Az árokban mentünk, mert az úton az amik száguldoztak tankjaikkal. Megható jelenet volt, ahogy a katonák ültek a tank tetején, ölükben papundekli dobozban konzervek, és szórták közénk. Én a levegőben kaptam el egy paradicsomos halkonzervet. Valahogy felnyitottuk, és csak úgy kenyér nélkül befaltuk. A városba érve a házakat céloztuk meg, és mindenhol ennivalót kértünk. Hát bizony nemigen adtak, igaz, hogy ők sem lehettek valami jól ellátva, de mégis sikerült két szem főtt krumplit szereznünk, már persze Dömével együtt, mert nem hagytuk el egymást.

Nemsokára azonban mégis, ennek azonban külön oka volt. Welsben az alpesi vadászok laktanyája lett a tanyahelyünk, de mi Dömével egy bérház szuterén irodájába keveredtünk be, az osztrák házmester megengedte, és ott laktunk. Engem éjszaka elkapott egy rettenetes hasmenés, és ez újabb problémákat hozott magával, új ruházat vált szükségessé részemre. A diarét persze az idézte elő, hogy a legyengült gyomrot megterheltem ennivalóval. Én életben maradtam, de nagyon sokan az életükkel fizettek azért, mert nem tudtak parancsolni önmaguknak. Egyébként is többszázan haltak meg a felszabadulás után, mert számukra már túl későn jött a megváltó felszabadulás. Hát én sem maradtam ki a buliból.

Egy továbbköltözés során, ahogy vittem a hátizsákot, hirtelen lázasnak éreztem magam, és alig tudtam elvonszolni magam az új szálláshelyig. Ez egyébként egy Hörsching nevű helységben volt, ahol katonai reptér volt, és itt rendezték be a volt deportáltak szálláshelyét. Döme kísért be a barakk-kórházba, ahol mindjárt lefektettek, és a többire már nem emlékszem. Mint utóbb kiderült, két hétig feküdtem a kórházban, még arra emlékszem, hogy Döme kétszer meglátogatott, de már a vége felé. Ő ugyan volt többször is, de én erre nem tudtam emlékezni. Szóval átestem a tífuszon. Ma is csodálkozom azon, hogyan tudtam átvészelni ilyen állapotban ezt a súlyos betegséget. Abban a leromlott állapotban nem tudtam enni, egyszerűen irtóztam az ételtől. Végül csak kikeveredtem a kórházból, és visszakerültem a szállásra. A tífusz azonban nem múlt el nyomtalanul, súlyos emlékezetkihagyásom volt, majdnem süket lettem, csak az igen hangos szót értettem meg. Aztán fokozatosan javult az állapotom, még jó pár hétig a lépcsőn csak négykézláb tudtam felmenni, de hiába, az ebédért el kellett mennem.

Július elején tudtunk vonatra szállni, és irány Magyarország. Egy szombati napon érkeztünk Sopronba, ott a hitközség fogadott bennünket, és kaptunk fejenként 100 pengőt – ez igazán nem volt nagy pénz abban az inflációs helyzetben. Ismét vonatozás kezdődött, már nem tudom, hogy merre, de arra emlékszem, hogy vonatból láttam meg életemben először a Balatont.

Hajnalban ébredtem fel a vonaton, hát mellettem egy szovjet katona ült, aki mint kiderült, zsidó fiú volt. Valamicskét elbeszélgettünk tört jiddis nyelven, és amikor megmondtam neki, hogy éhes vagyok, elővette a kenyerét, és a felét odaadta nekem.

Megérkeztem Monorra, több mint egy év elteltével. Megtudtam a szomorú valóságot: apám, mostohaanyám, féltestvérem Auschwitzban haltak meg. A négytagú családból tehát egyedül én maradtam életben.

Az életem további alakulása már egy másik történet.